

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 211
Türk Uygarlığı Araştırma ve Uygulama Merkezi: 15

**ТҮРК ЭЛДЕРИНИН
ТАРЫХЫНДАГЫ
ДАҢАЗАЛУУ ИНСАНДАР**

**TÜRK TARİHİNDEN
SEÇME ŞAHSİYETLER**

Бишкек/Bişkek-2017

УДК 94(100-87)
ББК 63.3
Т 92

Bu çalışma KTMÜ Türk Uygarlığı Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin **2015.SBE.06** kodlu **Türk Tarihinden Seçme Şahsiyetler** adlı projesi olarak hazırlanıp yayımlanmıştır.

Türk Tarihinden Seçme Şahsiyetler, Editör: Fahri UNAN, Cengiz BUYAR, Bışkek 2017.

T92 **Түрк элдеринин тарыхындагы даназалуу инсандар. Türk Tarihinden Seçme Şahsiyetler** –Б.: КТМУ. 2017 – 478 б.

ISBN 978-9967-31-584-6

Bu çalışmada Türk dünyasında yaptığı faaliyetlerle tarihe iz bırakmış şahsiyetlerden seçilenlerinin hayatları, eserleri, faaliyetleri hakkında bilgi verilmektedir. Türk tarihinin mühim şahsiyetlerini tanıtmaya amaçlı bütün Türk dünyasını kapsayacak şekilde bir çalışma planlanmıştır.

T 0503000000-16

ISBN 978-9967-31-584-6

УДК 94(100-87)
ББК 63.3
© КТУМ, 2017

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	3
ÖNSÖZ.....	6
İÇİNDEKİLER.....	8
METE / MOTUN (M.Ö. 209-M.Ö. 174).....	10
OĞUZ KAĞAN (...? - ...?).....	21
ATTILA (434-453).....	30
BİLGE KAĞAN (683-734).....	36
İMÂM-I ÂZAM EBÛ HANÎFE (699-767).....	43
İMÂM BUHÂRÎ (810-869).....	52
İMÂM MÂTURÎDÎ (852/853 – 944).....	58
FÂRÂBÎ (871/72-950).....	66
CATYK БУГРА-ХАН (...?-955).....	75
İBN SÎNÂ (980-1037).....	80
KÂŞGARLI MAHMÛD (1008-1105).....	88
İMÂM SERAHSÎ (1009-1090).....	93
ЖУСУП БАЛАСАГЫН (1017-1019-1077).....	98
SULTAN ALPARSLAN (1029/1032-1072).....	109
I. KILIÇARSLAN (?-1107).....	117
ZEMAŞERÎ, FAHR-I HÂREZM (1075-1144).....	125
HOCA AHMED YESEVÎ – PÎR-I TÜRKİSTAN (?-1166/67).....	131
MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN-İ RÛMÎ (1207-1273).....	140
HACI BEKTAŞ-I VELÎ (1209-1271).....	148
YÛNUS EMRE (1240/41-1320/21).....	155
FÂTİH SULTAN MEHMED (1432-1481).....	162
EMÎR TİMUR GÜREGEN (1336-1405).....	170
ASAN KAYGI (1330-1450).....	182
УЛУГБЕК (МУХАММАД ТАРАГАЙ) (1393 - 1449).....	188
ALİ KUŞÇU (?-1474).....	194
NİZÂMÛ'D-DİN ALİ ŞÎR NEVÂYÎ (1441-1501).....	201
YAVUZ SULTAN SELİM HAN (1470-1520).....	215
BÂBUR ŞAH (BÂBUR MÎRZÂ) (1851-1914).....	223

BARBAROS HAYREDDİN PAŞA (1473-1546)	239
PİRÎ REİS (1465/70-1553)	247
KÂNÛNÎ SULTAN SÛLEYMAN (1494-1566)	256
ŞEYHÛLİSLÂM EBUSSUÛD EFENDİ (1490-1574)	264
MÎMÂR SINÂN (1489-1588)	270
EBÛLGÂZÎ BAHADIR HAN (1603-1663)	277
KÂTİP ÇELEBİ (1609-1657)	287
EVLİYÂ ÇELEBİ (1611-1682)	292
ABILAY HAN (1771-1781)	300
MAHDUMKULU (MAGTIMGULI) (1733 ? - 1783 ?)	307
AHMED CEVDET PAŞA (1822-1895)	313
İSMÂİL BEY GASPIRALI (1851-1914)	320
ZİYÂ GÖKALP (1876-1924)	327
ЮСУФ АКЧУРА (1876-1935)	335
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK (1881-1938)	346
MEHMED ÂKİF ERSOY (1873 - 1936)	364
MUSTAFA ÇOKAY (1890-1941)	373
МУСТАФА ЧОКАЙ (1890-1941)	381
DEDE KORKUT (...?-...?)	390
ЭРЕНАК БЕК (...? - ...?)	398
БАРСБЕК КАГАН (...?-...?)	409
СЫДЫКОВ ОСМОНААЛЫ (1879-1942)	419
БЕЛЕК СОЛТОНОВ (1878-1938)	429
ЖУСУП АБДРАХМАНОВ (1901-1938)	438
ИМАНАЛЫ АЙДАРБЕКОВ (1884-1938)	450
ЧЫҢГЫЗ АЙТМАТОВ (1928-2008)	458
CENGİZ DAĞCI (1919-2011)	468
Kitap İçinde Kullanılan Resimlerin İnternet Linkleri	473

MEHMED ÂKİF ERSOY

(1873 - 1936)*

Mehmed Âkif Ersoy, şair, fikir adamı, veteriner, eğitimci, vaiz, hafız, milletvekili, İstiklal Marşı'nın şairi, millî şair, vatan şairi. 1873'te İstanbul'da Fatih ilçesinin Sarıgözel semtinde doğdu. Asıl adı, Mehmed Ragîf'tir. Babası 1290 yılında doğan oğluna ebcet hesabına göre 1290 eden Ragîf adını koydu, ama Ragîf yaygın bir isim olmadığı için çevresindekiler ona Âkif diye hitap ettiler.

Âkif'in babası Mehmed Tahir Efendi, küçük yaşta Arnavutluk'tan İstanbul'a gelerek eğitim görmüş, Fatih Medresesi müderrisliğine

kadar yükselmiş bir âlimdir. Annesi Emine Şerife Hanım, aslen Buharalı olup Tokat'a yerleşmiş bir ailenin kızıdır.

Eğitimi

Mehmed Âkif, Fatih'teki Emir Buharî sıbyan mektebinde iki yıl eğitim gördükten sonra üç yıl Fatih Muvakkithanesi'nin yanındaki ibtidâî (bir tür ilkököl) mektebinde okudu. 1879 yılında babasından Arapça öğrenmeye başladı; yazları babasının İbnülemin Mahmud Kemal ve Ahmed Tevfik'e verdiği derslere katıldı. 1885'te Fatih Merkez Rüşdiyesi'nden mezun olup Mülkiye Mektebi'nin idâdî (lise) kısmına yazıldı. Bu okulu bitirdiğinde aynı okulun yüksek kısmına başladı. Ancak 1888'de babasının vefatı üzerine daha kısa sürede iş hayatına atılabilmek için Mülkiye Baytar (veteriner) Mektebi'ne girip iki yıl gündüzlü olarak Ahırkapı'da, iki yıl da yatılı olarak Halkalı'da eğitim gördü ve 1893 yılında Halkalı'daki Baytar Mektebi'ni birincilikle bitirdi. Okul yıllarında sporla, özellikle güreşle meşgul olan Âkif, mezun olup çalışmaya başladıktan sonra, küçük yaşta iken başlayıp zaman zaman ara verdiği Kur'an-ı Kerim'in hıfzını da tamamladı; başka bir deyişle Kur'an'ı baştan sona ezberledi.

* Prof. Dr. Gülden SAĞOL YÜKSÄKKAYA tarafından yazıldı (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü).

Meslek Hayatı

Baytar Mektebi'nden mezun olunca Ziraat Nezâreti (Tarım Bakanlığı)'nde umum müfettiş muavini olarak çalışmaya başladı. Anadolu ve Rume-
li'nin çeşitli bölgelerinde bulaşıcı hayvan hastalıklarıyla ilgili çalışmalar yaptı; Şam ve civarını dolaştı. Bu memuriyeti sırasında Halkalı Ziraat Mektebi (1906) ile Çiftlik Makinist Mektebi'nde (1907) kitâbet-i resmiyye (resmî yazışma usul-
leri) dersi verdi. 27 Ağustos 1908'de Ebül'ulâ Zeynelâbidîn (Ebül'ulâ Mardin) ve Eşref Edip (Fergan) ile birlikte başyazarlığını yaptığı *Sırât-ı Müstakîm* adlı dergiyi yayımlamaya başladı. 1908'de İstanbul Dârü'l-Fünûnu (Üniversitesi) Edebiyat Şubesine Osmanlı Edebiyatı öğretmeni olarak atandı; aynı sırada İttihat ve Terakkî Fırkası (Partisi)'nin Şehzadebaşı Kulübü'nde Arap edebiyatı ve tercüme usulü dersleri verdi. *Dârü'l-Edeb* adlı özel bir okulda gönüllü öğretmenlik yaptı. Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesinde Türkçe-edebiyat öğretmenliği yaptı (1914). 1913'te müdürü haksız yere görevden alınca memuriyetten istifa etti. Müdâfaa-i Milliyye Cemiyetine bağlı Hey'et-i Tenvîriyye'de edebiyat aracılığıyla halkı uyandırıp aydınlatmak için umumi kâtip olarak çalıştı. Balkan savaşlarının ardından Fatih, Beyazıt ve Süleymaniye camilerinde memleketin içine düştüğü vahim durum karşısında umutsuzluğa kapılmamak, birlikten ayrılmamak gibi konularda vaazlar verdi. Bu vaazların metinlerini, adı *Sebîlü'r-Reşâd* olarak değişen dergisinde yayımladı. Ayrıca *Hakkın Sesleri*'ndeki şiirlerini kaleme aldı.

1913 yılının sonlarında İttihat ve Terakkî Fırkası merkezine bağlı aydın-
ların kavmiyetçi düşüncelerine ve din karşıtı yayımlarına karşı çıkması hükûmet tarafından uygun görülmezince İstanbul Dârü'l-Fünûnu'ndaki görevinden ayrıldı. Yayımlamakta olduğu *Sebîlü'r-Reşâd* da aynı sebeplerle birkaç kez kapatıldı.

1914 yılı başlarında Abbas Halim Paşa'nın desteğiyle Mısır ve Medine'ye gitti. 1914 yılı sonlarında Harbiye Nezâreti bünyesinde kurulan Teşkilât-ı Mahsûsa tarafından Berlin'e gönderildi. Üç ay kadar süren bu görev sırasında esir düşmüş Müslüman askerlerin kamplarını ziyaret ederek onlara savaştan sonra bağımsızlıklarını kazanmak için çalışmalarını telkin etti. 1915'te aynı teşkilat tarafından Eşref Sencer'in idaresindeki bir heyetle Şerîf Hüseyin isyanına karşı devlete bağlı kabilelerin desteğinin devamını sağlamak için Necid bölgesine (Riyad) gitti. Bu seyahat sırasında Medine ve Ravza-i Mutahhara'yı tekrar ziyaret etti.

Temmuz 1918'de Mekke Emîri Şerîf Ali Haydar Paşa'nın daveti üzerine İzmirli İsmail Hakkı ile Lübnan'a gitti. Bir ay sonra Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'ye başkâtip olarak atandı. Ocak 1920'de bu kuruluşun aslî üyesi oldu ve aynı kuruluşun yayın organı olan *Cerîde-i İlmiyye*'nin idaresini üstlendi. İstanbul Dârü'l-Fünûnu'nun Maarif Nezâreti (Eğitim Bakanlığı) bünyesinde kurulan Kâmûs-ı Arabî (Arapça sözlük) Heyetiüyeleri arasında yer aldı. Dolgun maaşlı bir görevde bulunmasına rağmen Millî Mücadele hareketine fiilen katılmak için Şubat 1920'de Balıkesir'e giderek Anadolu'da faaliyet gösteren Kuvâ-

yı Milliyecilerle görüştü. Halkı birliğe davetve direnmeye teşvik için vaaz vekonuşmalar yaptı. Sevip sayılan bir aydın sıfatıyla Millî Mücadele'ye katılması Kurtuluş Savaşı çalışmalarına güç kattığı için “Millî Mücadele'nin manevî lideri” sıfatına layık görüldü. İstanbul'a dönüp de işgal altında çalışmak iyice zorlaşınca, Nisan 1920'de Hey'et-i Temsîliyenin daveti üzerine gizlice şehirden ayrılıp Büyük Millet Meclisinin açılışının ertesi günü Ankara'ya vardı. Hacı Bayram Camii'ndeki ilk vaazının ardından İstanbul'daki görevinden azledildi.

Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi üzerine Burdur milletvekili seçildi. Her ne kadar haberi olmaksızın en yüksek oyu alarak Biga'dan da milletvekili seçilseyse de mecliste Burdur milletvekili olarak yer aldı. Halka ve cephede askerlere hitaben Millî Mücadele'yi teşvik eden konuşmalar yaptı. Bunların en önemlisi, meclis kararıyla gittiği Kastamonu'da Nasrullah Camii'ndeki ünlü vaazıdır. Onun bu vaaz ve diğer konuşmaları, *Sebîlü'r-Reşâd*'in dört sayısında yayımlandı. Bu sayılar ve risale haline getirilen vaazları, birkaç defa basılarak Anadolu'ya ve cephelere dağıtıldı.

1920 yılının sonlarında Maarif Vekâleti tarafından *millî marş* güftesi (sözleri) için bir yarışma açıldı. Millî marş güftesinin ısmarlama olmaması ve marşın yazılmasından dolayı para alınmaması gerektiğine inanan Âkif, yarışmaya katılmadı. Ama nitelikli bir manzume bulunamayınca Maarif Vekili'nin ısrarı ve dostlarının aracılığıyla yazmayı kabul etti ve yazdığı şiir, Büyük Millet Meclisi'nin 12 Mart 1921 tarihli oturumunda, İstiklâl Marşı güftesi olarak kabul edildi.

Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından alınan seçim kararı üzerine, ikinci dönemde muhalefet grubuna mensup olduğu için aday gösterilmedi. Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine Ekim 1923'te Mısır'a gitti. Burada hak ettiği emekli maaşı bağlanmadığı için geçim sıkıntısı içine düştü. Mısır'daki yılları, polis takibine alınması, *Sebîlü'r-Reşâd*'in kapatılması, geçim sıkıntısı, vatan hasreti, eşinin hastalığı, çocuklarını arzu ettiği gibi yetiştirememesiyle ilgili duyduğu kederle geçti. Bu dönemde Diyanet İşleri Reisliği tarafından Mehmed Âkif'ten Kur'ân-ı Kerîm'i çevirmesi istendi. Vefatına kadar bu çeviri üzerinde çalışmakla birlikte hazırladığı çeviriyi teslim etmedi; anlaşmayı bozup aldığı avansı geri verdi. 1929-36 yılları arasında Kahire'de el-Câmiatü'l-Mısriyye'de Türk Dili ve Edebiyatı dersleri verdi.

Kişiliği

Mehmed Âkif, Vefakâr, hüsnühatta (güzel yazı) ve musikiye meraklı, ney üfleyen, yüzme, güreş gibi sporlarla meşgul olan, hoşsohbet, zeki, nüktedan, hangi şart altında olursa olsun sözünde duran bir insandı. İnandığı hakikatleri söyleyip yazmaktan çekinmeyecek kadar cesurdu. En zor şartlarda bile sözünü ve sanatını kendi davasını ifade etmede bir araç olarak kullanmaktan çekinmedi. İnandığı değerlerden söz etmekle kalmayıp bu değerleri yüceltmeye vecemiyet hayatına sokmaya çalıştı:

*Haberdâr olmamışsın kendi zâtından da hâlâ sen,
 “Muhakkar bir vücûdum!” dersin ey insân, fakat bilsen...
 Senin mâhiyyetin hattâ meleklerden de ulvîdir:
 Avâlim sende pinhândır, cihânlar sende matvîdir:
 Zemînlerden, semâlardan taşarken feyz-i Rabbânî,
 Olur kalbin tecellî-zâr-ı nûrâ-nûr-i Yezdânî.
 Musaggar cirmin ammâ gâye-i sun’-i İlâhîsin;
 Bu haysiyyetle pâyânın bulunmaz, bîtenâhîsin!...” (“İnsan” şiirinden)*

Yazdıkları ve söyledikleriyle hayatı arasında tam bir uyum vardı. Taassuba karşıydı, cehaletten nefret etti, durmaksızın çalışmayı tavsiye etti:

*Bekâyı hak tanıyan sa’yi bir vazîfe bilir;
 Çalış, çalış ki bekâ sa’y olursa hak edilir.*

Yenilginin ölüm olmadığını, asıl ölümün ümidikaybetmek olduğunu dile getirdi; ümitsizliği büyük bir tehlike olarak gördü. İnsanın bir defa hissedeceği korku ve ümitsizliğin, ebedî bir hüsrânın da kapısını aralayacağını ifade etti:

*Zerk etmediler kalbime bir damla ümid,
 Hoca, dünyada yaşanmaz, yaşamaktan nevmîd.
 Daha mektepte çocuktuk, bizi yıldırđıhayat,
 Oysa hiç korku bilmeyecektik, heyhat!
 Neslim ürkekmiş, evet, yoktu ki ürkütmeyeni,
 “Yürü oğlum!” diye teşci edecek yerde beni,
 Diktiler karşıma bir kapkara müstakbel ki,
 Öyle korkunç olamaz hortlasa devler belki!
 Bana dünyaya çıkarken “batacaksın!” dediler. (...)
 Bir ışık gösteren olsaydığer, tek bir ışık,
 Biz o zulmetleri bin parça edip çıkmıştık.
 İki üç yüz senedir serpemiyor bizde şebâb,
 Çünkü bîçârenin âtisine imânı harâb.*

“Kavmiyet” ve “milliyet” kavramlarını birbirinden ayırdı, “ırkçılık” olarak yorumladığı “kavmiyet” fikrine, Müslümanlar arasında ayrışmayı doğuracağı, parçalanmaya sebep olacağı düşüncesiyle karşı çıktı. Osmanlı Devleti’nin bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı o yıllarda Âkif’in ırk esasına dayanan milliyetçi görüşü benimsememesi yadırganmamalıdır. O. Okay’ın belirttiği gibi, Âkif’in kültür ve inanç temelinde dayalı bir milliyet görüşüne sahip olduğunu ileri sürmek yanlış olmaz:

*Müslümanlık sizi gâyet sıkı, gâyet sağlam,
 Bağlamak lâzım iken, anlamadım, anlayamam,
 Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?
 Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihnimize?*

Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmi,
 Aynı milliyetin altında tutan İslâm 'ı,
 Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyettir.
 Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir.
 Arnavutlukla, Araplukla bu millet yürümez..
 Son siyâsetse bu, hiç böyle siyâset yürümez.
 Sizi bir âile efrâdı yaratmış Yaradan;
 Kaldırın ayrılık esbâbını artık aradan.
 Siz bu da 'vâda iken yoksa, iyâzen-billâh,
 Ecebîler olacak sâhibi mülkün nâgâh.
 Diye dursun atalar: "Kal'a içinden alınır."
 Yok ki hiçbir işiten... Millet-i merhume sağır!
 Bir değil mahvedilen Devlet-i İslâmiyye...
 Girdiler aynı siyâsetle makbereye.
 Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
 Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez.
 Bırakın eski hükümetleri, meydandakiler
 Yetişir, şöyle bakıp ibret alan varsa eğer.
 İşte Fas, işte Tunus, işte Cezayir, gitti!
 İşte İran 'ı da taksim ediyorlar şimdi.

Vatan toprağına, bayrağına, milletin faziletlerine, diline, sanatına çok bağılı olan Âkif, Türk Dünyasına da kayıtsız kalmadı:

O zaman Rusya 'da hâkimdi yaman bir tazyık...
 Zulmü sevdirmek için var mı ya bir başka tarîk?
 Düşünen her kafanın mutlak ezilmektir sonu!
 Medenî Avrupa bilmem, neye görmezdi bunu?
 Süngü, kurşun gibi kestirme ölümlerle, ölen;
 Yâhud işkenceler altında ecelsiz gömülen:
 Ne soluk var, ne ışık var, ne otur var, ne durak,
 İki üç yüz kulaç altında zemînin çıplak,
 Aç, susuz işletilen kanları donmuş canlar,
 Size milyonla desem, fazlası yok, eksigi var!

Dini, etnik temelli gruplaşmaların önünde caydırıcı bir güç olarak gören Âkif, sosyal meselelere İslâmî metotlarla çözüm aradı. İslâmî geleneğe uygun danışma ve hürriyete dayalı meşrutî bir rejim taraftarıydı. Ölünceye kadar da ne bağımsız kişiliğinden, ne de davasından taviz verdi. Onun derdi, hakikati dile getirmektir:

- Hayır, hayâl ile yoktur benim alışverişim;
 İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim.
 Şudur cihânda benim en çok beğendiğim meslek:
 Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek!

Vefatı

Âkif, 1935'te rahatsızlanınca hava değişimi için Lübnan'a ve Antakya'ya gitti. Sitmaya yakalanmıştı. Hastalığının ağırlaşması üzerine Haziran 1936'da İstanbul'a döndü. Siroz teşhisiyle Nişantaşı Sağlık Yurdu'nda tedavi gördüyse de iyileşemedi ve 27 Aralık 1936'da vefat etti. Beyazıt Camii'nden kaldırılan cenazesine üniversite gençliği ve geniş bir halk kitlesi katıldı. Edirnekapı Mezarlığı'nda toprağa verildi. 1960'ta yol inşaatı sebebiyle mezarı, Edirnekapı Şehitliği'ne nakledildi. Vefatının ellinci yılı, *Mehmed Âkif yılı* olarak ilân edildi ve Kültür Bakanlığı tarafından kabrinin üzerine yeni bir lahit yapıldı.

Edebî Kişiliği

Sanatkâr ruhlı, şair yaradılışlı bir insan olan Âkif'in kendine mahsus bir şiir anlayışı vardır. O, eserleriyle şahsiyeti arasında bütünlük olan ender şahsiyetlerden biridir. Şiirinde konu ön planda olup gerekli gördüğü her alanda şiir yazdı. Toplumdan yana, ahlâkçı ve idealist bir yol seçti. Sanat aracılığıyla toplumun dertlerini dile getirmeyi, insanları bilinçlendirmeyi kendine görev bildi. Ona göre, edebiyat topluma ayna tutmalı ve toplum bu aynada kusurlarını görüp kendine çeki düzen vermeliydi.

Âkif, şiirlerinde özgün teknikler geliştirdi; aynı şiir içerisinde farklı nazım biçimleri ve aruz vezni kullandı. Hatta *Safahat I. Kitab*'ı yayımlandığında dil, üslup, biçim ve tekniğindeki farklılık dolayısıyla epeyce edebî münakaşaya konu oldu. Türk edebiyatı tarihlerinde Âkif'in şiirleri biçim, teknik ve tematik yapı bakımından ayrıntılı olarak incelendi.

Şiirin topluma hizmet etmesi gerektiğine inanmakla birlikte, şiirlerinin estetik yapısını da ihmal etmedi. *Edebiyât-ı Cedîde* (yeni edebiyat) şairlerinin şekille muhteva arasında estetik bir uyum sağlamak için denedikleri formları büyük bir başarıyla uyguladı. Ayrıca şiiri düz yazıya yaklaştıran üslubu ustalıklı uyguladı. Aruz veznini olağanüstü bir rahatlıkla kullandı. Aruzun imâlesiz, ârızasız kullanılması Âkif'in şiirleriyle zirveye ulaştı.

Önceleri metafizik duygular ve sosyal problemler üzerinde dururken, daha sonra siyasî ve fikrî meseleleri işledi. Bazen doğrudan Kur'an ve hadis gibi dinin temel kaynaklarından hareket ederek onları serbest tarzda yorumladı. "Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı / Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı" mısraları ona aitti, ama çağdaş medeniyetin İslam'a aykırı olmayan yönlerine karşı değildi.

Doğu ve Batı edebiyatlarından zengin bir birikime sahip olan Âkif, eserlerinde yer verdiği tipleri, kalabalıklar arasından, تنها sokaklardan, İstanbul'un kenar mahallelerinden, meyhane, kahvehane, bayram yeri, cami, vapur, köprü, okul gibi belli bir sosyal çevreden bulup çıkarırdı. Yoksulluğun, çaresizliğin, sahipsizliğin dile getirilmesine uygun olan mekânları, tiplerin trajik durumu ile birleştirdi: viran evler, sıvasız duvarlar, çatısı çökük damlar, çamurlu sokaklar vb. Âkif'in sosyal hayattan çekip çıkardığı çocuklar, kadınlar, ihtiyarlar, hayatın

acımasız şartları sonucu bir yanı eksik kalmış kişilerdi. Zaten merhamet, onun sanatının hâkim temlerinden biridir. Âkif'in değerler sisteminin bir yansıması olan olumlu tipler, daha çok onun idealize ettiği; doğruyu, geleceği temsil eden tiplerdir.

Eserleri

Âkif, gençlik yıllarında çok sayıda şiir yazdı, ama bu şiirlerine kitaplarında yer vermedi. Bilinen ilk şiiri, 1892'de öğrenciliği sırasında kaleme aldığı "Destur" adlı bir *terkîb-ibend* parçasıdır. 1895'te "Kur'an'a Hitap" başlığıyla *Mekteb* mecmuasında yayımlanan şiiri, yayımlanmış en eski şiirlerindedir. 1908'den önce ve sonraki yıllarda yazdığı kendi ifadesiyle "Safahat hacminde" şiirleri vardır. Bunların çoğunu yok etti, ama bu şiirlerden dergilerde ve dostlarına yazdığı mektuplarda kalmış veya bazı kişilerin hatıralarıyla ortaya çıkmış olanları bile birkaç bin mısraı bulmaktadır. Musikiye yakın ilgisi olan Âkif'in şiirlerinin bir kısmı sanatkâr dostları tarafından bestelendi.

A) Manzum Eserleri

Safahat: Âkif'in en meşhur manzum eseridir. O, bütün şiirlerini belli kurralları bulunan aruz vezniyle yazdı. Eser sağlığında yedi ayrı kitap olarak, vefatından sonra ise tek cilt hâlinde yayımlandı; 11.240 mısralık 108 manzumeyi ihtivâ eder. Âkif'in çok yönlülüğü bu eserinde açıkça görülmektedir. Başka bir ifadeyle, Âkif'i tam anlamıyla tanımak için öncelikle *Safahat*'in okunup incelenmesi gerekir. Âkif, *Safahat*'taki manzûmelerinde toplumu her yönüyle irderler; sosyal, dînî, millî alanlarda aksaklık olarak gördüğü noktalarla ilgili çeşitli tartışmalar açar; bu hususta kendi düşüncelerini ve çözüm tekliflerini açık bir şekilde ortaya kor. *Safahat*, Türkiye'de en çok basılan şiir kitaplarından biridir.

İstiklâl Marşı: Ayrı bir eser olmamasına rağmen, eser hacminde değer ifâde eden, gerek nazım tekniği gerekse muhteva bakımından Türk edebiyatının en muhteşem lirik şiirlerinden olan *İstiklâl Marşı*, dörder mısralık on kıtadan oluşur; son kıtası beş mısradır. Aruz vezniyle yazılmış olan şiirin sağlam bir nazım yapısı vardır ve bütün mısraları tam kafiyelidir. Millî değerlerle dînî motifleri ölçülü bir şekilde kullanan, mecazlar ve sembollerle şiirini bütünleştiren Âkif, ilk iki kıtada bayrağa hitap eder; üçüncü ve dördüncü kıtalarda Türk milleti adına konuşur; beşinci ve altıncı kıtalarda Türk askerine hitap eder; yedinci ve sekizinci kıtalarda vatanın kaybedilmemesi ve ezan seslerinin kesilmemesi için yakarır; dokuzuncu kıtada bu duası kabul edildiği takdirde kendi ruhunun da coşkunluk içinde göğe yükseleceğini ifade eder; onuncu kıtada yine bayrağa döner. Millî Mücadele'yi gerçekleştiren halkın ruhunda mevcut iki önemli kavram olan *bağımsızlık aşkı* ve *güçlü dînî inanç*, *İstiklâl Marşı*'nın iki temel temasını oluşturmuştur:

*Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var*

*Ulusun, korkma, nasıl böyle bir imanı boğar
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar*

Âkif'e göre İstiklâl Marşı, kendisinin değil milletin ruhundan çıkmış bir şiirdir. Bu yüzden onu *Safahat*'ına almamış, "o benim değil, milletimindir" demiştir.

B) Mensur Eserleri

Bir kısmı te'lif, bir kısmı tercüme çok sayıda çalışması bulunan Âkif, mensur eserlerinde kullandığı dil ve üslupla, sâdece güçlü bir şâir olmadığını, aynı zamanda zamanın Türkçesini en iyi kullanan yazarlardan biri olduğunu da ortaya koyar. O, benimsemiş bulunduğu misyon gereği, dînî, millî ve sosyal konularda, çoğunlukla didaktik nitelikli eserler kaleme almıştır. Onun mensur çalışmalarının mühim bir kısmını *tefsirler* ve *vaazlar* oluşturur; bunlar aynı zamanda bizzat kendisinin çıkardığı *Sebîlü'r-Reşâd* ve *Sırât-ı Müstakîm* gibi dergilerde yayımlanmış; daha sonra kitap hâline getirilmiş çalışmalardır. Yine kendi dergilerinde yayımlanan ve sonraları kitaplaştırılan edebiyat ağırlıklı muhtelif makaleleri vardır. Her biri birer muhteşem nesir örneği olan mektuplarının bir kısmı yine kitap hâline getirilmiştir. Bir eğitimci olarak verdiği derslerin notları (*Edebiyat Dersleri*) da başlı başına müstakil çalışma niteliği taşır.

Âkif, ağırlıklı olarak dînî konuları işleyen Arapça ve Fransızca kaleme alınmış altı adet eserin de çeviricisidir. Bütün eserleri, İsmail Hakkı Şengüler tarafından on cilt hâlinde yayımlanan Mehmed Âkif hakkında ilmî, akademik ve popüler seviyede birçok kitap, makale, yüksek lisans-doktora tezi bulunmaktadır. En çok benimsenen, en çok okunan ve hemen bütün şiirleriyle günümüzde de en çok tanınan bir şâir olan Âkif, romanlara, belgesellere, şiirlere, film ve dizilere konu oldu. Mithat Cemal Kuntay'ın kaleme aldığı, 80'lerde dizi film hâline getirilen *Üç İstanbul* (İstanbul, 1938) adlı romandaki Şâir Mehmed Râif karakteri, Mehmed Âkif'tir. Tarık Buğra'nın *Firavun İmanı* (İstanbul, 1976) adlı romanının kahramanlarından biri de yine odur.

KAYNAKÇA

- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim - Nuran ABDULKADİROĞLU, *Mehmet Âkif Ersoy'un Makaleleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1987.
- AKYÜZ, Yahya, "Mehmet Âkif'in Eğitim Görüşleri ve Türk Eğitim Tarihi'ndeki Yeri", *Mehmet Âkif İlmî Toplantısı*, Millî Kütüphane, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s. 33-40.
- ANDI, M. Fatih, "Safahat-Birinci Kitap"ın Devrinde Uyandırdığı Akisler", *Edebiyat Araştırmaları I*, İstanbul, 2000, 233-259.
- [FERGAN], Eşref Edip, *Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, İstanbul, 1938-39, I-II.
- KUNTAY, Mithat Cemal, *Mehmet Âkif: Hayatı, Seciyesi, Sanatı, Eserleri*, İstanbul 1939.
- OKAY, M. Orhan - M. Ertuğrul DÜZDAĞ, "Mehmed Âkif Ersoy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28, 2003, 432-439.
- OKAY, M. Orhan, "Safahat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 35, 2008, 442-444.

- _____, “Millî Marş ve Edebî Metin Olarak İstiklâl Marşı”,
http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/istiklalmarsi_aciklama.pdf
- _____, *Mehmed Âkif: Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Ankara 1989.
- TANSEL, Fevziye Abdullah, *Mehmed Âkif Ersoy: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1973.
- TARLAN, Ali Nihad, *Mehmed Âkif ve Safahat*, İstanbul, 1971.
- YETİŞ, Kâzım, *Mehmet Âkif'in Sanat, Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurum Yayınları, Ankara 1992.